Oláh Miklós

Egy korai klasszifikációs kísérlet a Szegedi Királyi Kerületi Börtönben

Az alábbiakban Oláh Miklósnak, a Magyar Börtönügyi Társaság 2004. április 2-ai ülésén elhangzott korreferátumát tesszük közzé, amelyet – a Társaság történelmi szekciójának vezetőjeként – „A szabadságvesztés végrehajtásának progresszivitása" témájában adott elő. A szerző e szöveg kibővített változatát szerette volna a Börtönügyi Szemlében megjelentetni, azonban erre már nem maradt ideje, ereje... [A szerk.]

A Szegedi Királyi Kerületi Börtön, vagy ahogyan országszerte, sőt Európaszerte ismerik, a Csillag börtön 1885-től építészetileg a legmodernebb magyar fegyintézet volt. Az első igazgató, törökfalvi Török Kálmán a tartalmi munkát is igyekezett a legmodernebb elvek szerint alakítani.

Törökfalvi Török Kálmán a modern magyar büntetés-végrehajtás fejlesztése területén Tauffer Emil koncepciójának a feltétlen híve volt. Az igazgató úr a jól képzett börtöntisztviselőkkel nemzetközileg is elismert sikereket ért el – korabeli kifejezéssel élve – a *„rabipar"* fejlesztésében. Négy nyelven: magyarul, németül, „oláhul és tótul" tanították meg *írni és olvasni* az analfabéta rabokat, akik aránya meghaladta az ötven százalékot. Megindította a *szakképzést* is, és lehetőséget biztosított az egyházaknak, hogy saját költségükön, de a „rabipar" olcsó munkaerejét kihasználva kialakítsák az *egyházi élet* feltételeit. Kiváló börtönorvosával – aki néhány év múlva Szeged város főorvosa lett – nagy eredményeket ért el a fogvatartottak *halálozása* csökkentésében, amelyet a befogadottak egészségi állapotuk szerint való csoportosításával (egészséges, tbc-s, tífuszos) és külön gyógyításával értek el[1]. (Ez volt talán az első speciális csoportosítás – a férfiak és nők, nemesek és jobbágyok elválasztásán kívül –, amelyet már a szegedi országos királyi fenyítőházban 1900 előtt igyekeztek megtenni!) Mindezen témakörök külön tanulmányokban foglalhatók össze.

A szegedi intézetben a fokozatosság rendszerét igyekeztek megvalósítani. Minden befogadott büntetése letöltésének első szakaszát magánzárkában vagy a kórházi körletben kezdte. Ehhez volt megfelelő számú *magánzárka* is, hiszen a törvényszéki fogházban ezek száma 74, míg a királyi kerületi börtönben 76 volt. A második szakaszban *éjszakára tartották fenn a szigorú elkülönítést,* nappal a fogvatartottak közösen dolgoztak. Elvileg munka közben nem beszélhettek, amit a gyakorlatban az elöljárók és vendégek érkezésekor tartottak be. Így például Jókai

1 Erről az Orvosi Hetilap hasábjain is beszámol dr. Faragó Ödön.

beszámol a Hon, valamint a Pesti Hírlap oldalain, hogy milyen csendben dolgoznak a Csillagban a jól öltözött és táplált rabok. Szó szerint azt írja 1891-ben:

„...mindenről gondoskodva van. Itt van az a paradicsom, ahol csak Ádám lakik, Éva nélkül, kígyó nélkül. Azért hívjuk csillagbörtönnek, mert a zárkákhoz vezető folyosók csillag alakban futnak össze középen, ahol egy roppant nagy fekete tábla van, sok száz lyukkal ellátva s e tábla mögött szövődik össze egy egész hálózata a távíró sodronyoknak, minden zárkának van egy távírója. Ha valami baj van odabenn, megnyomják a gombot, egy szám kiugrik a megfelelő lyukból, s a csengettyű megszólal.

Minden tökéletes ezen az aszteroidon.

Hát a lakosok? Azok is olyan tökéletesek, amilyennek az embernek lenni muszáj! Dolgoznak és nem beszélnek. – Így végzi az ember."[2]

(A fáma nem szól arról, hogy a kígyó emlegetéséről mi volt a kedves felesége véleménye. Közismert, hogy Jókai feleségei kardos menyecskék voltak!)

Szabadulás előtt közös zárkában helyezték el a jó magaviseletű rabokat, akik kérhették a feltételes szabadságra bocsátást is. A börtönben a fogvatartottaknak – osztályozásuk eszközeként -bádogból készült jelvényeket kellett viselniük az alábbiak szerint:

Az egyik differenciálási szempont az *életkor* volt:

– A betűvel jelölték a *30* év alatti fiatal elítélteket, akiket külön körletben helyeztek el,

– B betűvel jelezték a *30* év fölötti idősebb elkövetőket,

– C betűvel jelezték a visszaesőket, a közbiztonságot veszélyeztetőket.

Ugyanígy a felső öltözéken látható volt az illető egyén *erkölcsi állapotának a jelzése* is:

– A B fedhetetlen,

– ugyanezek betűk, de fektetve jelezték a rovott múltat,

– ugyanezek a betűk, de fejük tetejére állítva jelezték a „rossz viseletet"[3].

– A visszaesőknél nem volt külön jel, hiszen mindegyiket csak C betűvel jelezték. (Nem zárták ki, hogy a visszaesők is „javulásuk biztos jelei után erkölcsi osztályzatba ne jussanak". Ekkor a korosztályt jelző betű került rájuk, valamint az erkölcsi fokozat jele.

Az erkölcsi osztályzatot negyedévenként rendszeresen felülvizsgálták. Rendkívüli esetben előléptetés vagy lefokozás történt.

Érdekes, hogy külön osztályzatuk volt azoknak, akik *bizalmi állásra* vagy föltételes szabadon bocsátás kedvezményére érdemesekké váltak. A bizalmi állásra méltók a jelek fölött vörös szalagot, míg a föltételes szabadon bocsátásra érdemesek zöld szalagot viseltek. (Ennek jelzése önmagában felesleges volt!)

2 Pesti Hírlap, 1891. április 9.

3 Törökfalvi Török Kálmán: Emlékirat a Szegedi Királyi Kerületi Börtön és Kir. Törvényszéki Fogházakról. Szeged, 1886. Kiadja Engel Adolf Könyv- és Kőnyomdai Műintézete.

Ezek után fel kell tenni a kérdést, hogy melyek voltak a bizalmi állások. Törökfalvi Török Kálmán igazgató úr felsorolásában ezek a következők:

„– A kórházi betegápoló.
– Irodai másolásra és tisztogatásra alkalmazottak.
– Raktári szolgálattevők.
– Szakácsok.
– Pékek.
– Az iparágaknál magukat kitüntetett és tanításra alkalmazott rabok.
– Munkajegyzők.
– Házi munkával foglalkozó rabok és foglyok állása."

A királyi kerületi börtönben *a befogadáskor osztályozták a rabokat:*

– A (30 év alatti feddhetetlen)	121
– A fekve (30 év alatt rovott)	31
– A fejre állva (30 év alatti rossz magaviseletű)	8
– B (30 év feletti feddhetetlen)	143
– B fekve (30 év feletti rovott)	35
– B fejre állva (30 év feletti rossz magaviseletű)	12
– C (visszaeső)	85
– Osztályozás nélküli	3
Összesen:	438 fő

Előléptetett 1885. év folyamán:

– A fekvő osztályzatból A osztályzatba	10
– A fejre állított osztályzatból A fekvő osztályzatba	5
– B fekvő osztályzatból B osztályzatba	8
– C osztályzatból A fekvő osztályzatba	1
– C osztályzatból A osztályzatba	2
– C osztályzatból B osztályzatba	7
Összesen:	33 fő

A 33 fogvatartott közül értékelhető javulást mutatott 18 fiatal és 15 idősebb. Figyelembe véve, hogy a befogadottak majd kétharmada idősebb volt, valamint a lefokozottak száma 8 volt, a fenti eredmény jónak értékelhető[4].

Érdekes tény, hogy már az első évben 2 férfi „föltételesen szabadságoltatott". Ez a szám fokozatosan emelkedett. Van adatunk arra, hogy miként alakul *országosan a feltételesen szabadultak száma,* valamint az adott évben hány főnek vonták vissza a feltételes szabadon bocsátását *(1. sz. táblázat).*

Tehát 800–900 között volt a feltételesen szabadultak száma, és 10 körül azoké, akiknek visszavonták a feltételes szabadon bocsátását.

Hogy hogyan viszonyul ez az összes szabadultak számához? *Hozzávetőlegesen 40% volt.*

4 **Lásd: Emlékirat.**

Mennyi volt a Szegedről feltételesen szabadultak száma? Sajnos az adatok hiányosak, de azt tudjuk, hogy *1903-ban 198, míg a következő évben 179 fő* feltételesen szabadult a Csillag börtönből. Ez a forgalmi létszámhoz viszonyítva 20% körül volt.

1. sz. táblázat

A feltételesen szabadultak száma országosan

	Feltételesen szabadult	„Visszahozott"
1897	813	9
1898	848	11
1899	866	12
1900	852	7
1901	766	10
1902	859	11
1903	723	5

A fentiek ellenére nem sikerült tartalmilag megvalósítani a Tauffer által is megfogalmazott célt, hogy tudniillik „a *börtönöket fenyítve javító intézetekké"* alakítsák, ugyanis a minősítési rendszer fokozatosan megszűnt. Az *intézet házi tanácsa* minden hónapban ülésezett, és az alábbiak szerinti kötelező napirendi pontok során tárgyaltak a rabok magatartásáról:

– „2-szor: Az *igazgató* előadja a beszolgáltatott rabokról való véleményét, s az egész intézeten történt nevezetesebb eseményeket."
– „3-szor: *A lelkészek* előadják lelkipásztori működésük eredményét és a magán elzárásban lévő rabok jelleméről szerzett tapasztalataikat, az azokon észlelt javítás hatását vitatják és véleményezik."
– „Végül tárgyaltatnak a netalán előterjesztett *kegyelmi folyamodványok,* a kiszabaduló rabok fölötti véleményezések és egyéb az intézet ügyeivel rokonságban álló tárgyak fölött eszmecsere folyt."

Az ülésről jegyzőkönyv készült, amelyet megküldtek a minisztériumnak is. Sajnos ezek megsemmisültek. A fenti formalitásoknak megfelelő ügyrend előterjesztései jelzik a minősítési törekvéseket, de évi 800–1000 fős forgalomnál ez a szakapparátus nélküli javítási tevékenység nem lehetett eredményes.

Törökfalvi Török Kálmán pályája végén összegzi több évtizedes tapasztalatait, illetve leírja a tapasztalt körülményeket, véleményeket:

(A félreértések elkerülése és a történelmi hűség kedvvért a száz éve tett megállapításokat idézni fogom.)

– „*Nem fogtok semmire menni édes öcsém.* A ti idealizmusotok nem ebbe a világba és nem Magyarországra való" – mondogatta sokak véleményét kifejezve törökfalvi Török szerint Vácott Nyitránszky volt vizsgálóbíró Tauffernek is.[5]
– „A Bach korszakból kinevezett verwalterek természetes *ellenszenvvel fogadták* az új eszmék képviselőit." Tauffert például úgy tekintették, mint a „rabi élet eldorá-

5 Törökfalvi Török Kálmán: A magyar börtönügy 30 éves korszakából történelmi emlékek 1867-től 1997-ig. 1900, Munkács, nyomtatott Grünstein Mór könyvnyomdájában.

dójának feltétlen hívét", „beteges humanizmussal" vádolták, pedig a fegyházakban a kérlelhetetlen szigor híve volt. Az általa hirdetett eszméktől megriadtak.

– A később kinevezett gondnokok és „directorok", „kárhoztató ítéletüket, *baljóslatokkal* telített aggodalmaskodásaikat, nem egyszer, de számtalanszor hallottam" – írja a volt igazgató.
– Az új idők a „rosszakarókat is sorompóhoz szólították."[6] A fegyintézetek élére kinevezett volt 48-as ezredesek, őrnagyok ellen a halomszámra beadott *feljelentések* nyomán „a kis tudással párosult csökönyösséggel" az abszurdumig forszírozott *vizsgálatok* áldozatai lettek a tapasztalatlan katonák.
– Egyre többször hivatkoztak a minisztériumban a *pénzügyi viszonyokra,* és így tagadták meg a modernizálást. (Jellemző, hogy törökfalvi Török Kálmánnak munkácsi igazgatóként csak az 50 korona alatti számlákat lehetett kifizetni, a nagyobbakhoz minisztériumi belegyezés kellett.)
– Törökfalvi Török szerint „a helyi *viszonyok egyáltalán sehol sem voltak* a progresszivitás alapelveinek foganatba vételére még csak megközelíthetőleg is *alkalmatosak...*" (Később a nagy-enyedi, szegedi, budapesti, soproni intézet erre részben alkalmas volt).
– Ő említi, hogy Fabini Teofil volt igazságügy-miniszter fia, Fabini Gyula miniszteri tanácsos, a börtönügyi osztály vezetője előírta, hogy „többé nyomtatásban *sem véleményüket, sem gondolataikat nem szabad a nyilvánosság elé terjeszteni.* Ennek indokaként felhozta, hogy több képviselő a minisztert zaklatja különösen a »rabmunka« kérdésében, demagóg módon védte az iparosokat a »rabmunka versenyétől«. Kálay Benjámin Boszniának kormányzó minisztere szintén szigorúan megtiltotta Tauffer Emilnek, hogy egyáltalán börtönügyi irodalommal foglalkozzék."

Érdekes törökfalvi Török Kálmánnak a „minta nélkül való, szegedi minta börtön"-ben szerzett azon tapasztalata, hogy a „szabadságvesztésre ítélt egyéneknél a fogház, börtön és fegyház elnevezésének semmi jelentősége nincsen". Ezt azzal indokolja, hogy az elítélt főleg a büntetés időtartama hosszát veszi figyelembe. *Azt javasolja, hogy egységesítsék a büntetéseket,* és megkülönböztetés csak a büntetés időtartamában legyen.

Ennek fontosságát indokolja, hogy *erkölcsi osztályzat „teljes lehetetlenség" a differenciált, komplikált vegyes intézményrendszerben.*

Összegezve: véleményem szerint a szegedi kísérlet, illetve annak kudarca jó néhány tanulsággal szolgált, amelyek közül vannak most is hasznosíthatók. Csak felsorolásszerűen:

– a klasszifikáció alkalmazására csak a büntetés-végrehajtási intézményrendszer egészének erre alkalmassá tétele esetén lehet eredményes,
– a klasszifikációra való felkészülés csak egy alapos szemléleti változás kialakítása után lehetséges,

6 Lásd uo. 13. o.

– a személyi állomány szemléletváltozása elengedhetetlen abban, hogy csak a fogvatartottakkal együttműködve lehet a javulásukat elérni,
– tudatosítani kell, hogy a klasszifikáció jól szolgálja a reszocializációs felkészítést,
– csak az igazságügyi intézményrendszerrel együtt változhat a klasszifikáció (pl. ítélkezési gyakorlat),
– a személyi állomány tagjaival teljes mértékben el kell fogadtatni, hogy a bíró szabja ki a büntetést, és ők ne próbáljanak külön büntetni,
– az irányítási rendszer követelje meg, hogy a fogvatartottakkal foglalkozó személyi állomány alaposan megismerje a hozzá beosztottakat, és szükség esetén a pozitív változások alapján (munka, tanulás, magatartás) tudjon érdemi véleményezést kialakítani. Pontosan regisztrálják a konkrétumokat, és dokumentálják őket.

Hangsúlyozom, hogy nem feladatom a jövő meghatározása, hanem csupán néhány történeti gyökér, tapasztalat és az azokból levont következtetések bemutatása. Ismételten hangsúlyozom, hogy minden idézet és tény száz évvel ezelőtti, akkor is, ha tegnap is hallhattuk a Csillag börtön vagy más intézet folyosóján.